

Jan Peet en Erik Nijhof, *Een voortdurend experiment. Overheidsbeleid en het Nederlandse bedrijfsleven*. (Amsterdam: Boom, 2015). 343 p. ISBN 978-9-46-105283-4.

De overheid en het bedrijfsleven: het is niet altijd een gelukkig huwelijk. Moet, en zo ja, in hoeverre, de politiek ingrijpen in de economie? Moeten ondernemers volledig vrij worden gelaten, of moet de overheid beperkingen aan hen opleggen? Dat is een kwestie die feitelijk al sinds de negentiende eeuw een belangrijke rol speelt in het economisch maar zeker ook het maatschappelijk leven. Het antwoord op die vraag is niet makkelijk, en gedurende de twintigste eeuw zijn er dan ook meerdere en vaak sterk uiteenlopende antwoorden gegeven, variërend van het volledig vrijlaten van de economie tot allerlei vormen van overheidsingrijpen. Te denken valt daarbij aan een actieve loonpolitiek, maar ook aan de nationalisatie van industrieën die van essentieel belang worden geacht voor de (eigen) economie.

Hoe past Nederland in dit patroon? Hoe was en is de verhouding tussen overheid en bedrijfsleven en de mate van interventie van de overheid in de Nederlandse economie, door zijn zeer open karakter extra gevoelig voor ontwikkelingen buiten de landsgrenzen en op de wereldmarkt? Hoe zijn de veranderingen in de verhoudingen te verklaren? Die vragen staan centraal in *Een voortdurend experiment. Overheidsbeleid en het Nederlandse bedrijfsleven* van de historici Jan Peet en Erik Nijhof, het zesde deel van de inmiddels afgeronde en prachtige reeks 'Bedrijfsleven in Nederland in de Twintigste Eeuw' (BINT).

Peet en Nijhof schetsen in hun boek op uiterst kundige en degelijke wijze de veranderingen die zich in de loop van de twintigste eeuw voltrokken in de relatie tussen overheid en bedrijfsleven. Het boek is prachtig geïllustreerd en bevat werkelijk een schat aan informatie. Zeer interessant zijn ook de verschillende kaders, bijvoorbeeld over de papierindustrie en over Hoogovens. De auteurs wijzen er terecht op dat Nederland in een internationale vergelijking een interessant land is: van een aanvankelijk sterk liberaal uitgangspunt en een zeer

grote terughoudendheid van de overheid om in te grijpen in het bedrijfsleven naar een sterk gecoördineerde economie.

De auteurs stellen vast dat na 1900 vooral een grotere bestaanszekerheid voor kwetsbare groepen in de samenleving gezien werd als een groot maatschappelijk probleem dat overheidsingrijpen rechtvaardigde. Erg van harte ging dat aanvankelijk overigens niet, al was verandering in brede kring gewenst en stond 'de sociale problematiek op de agenda' (p. 49). De Eerste Wereldoorlog en de revolutiedreiging in 1918 brachten daar tijdelijk verandering in, maar na afloop van de *Mutterkatastrophe* keerde de overheid ras terug op de liberale beginselen van vóór 1900. De oorlog liet bijvoorbeeld 'weinig sporen na in het handelsbeleid' (p. 53). Opvallend genoeg werd van de liberale beginselen afgeweken in het geval van de handel met Duitsland: het zegt genoeg over het uitzonderlijke economische belang van de grote buur voor Nederland.

Pas in de jaren dertig veranderde er veel op economisch gebied in Nederland, en begon langzaam de overgang van een liberale naar een gecoördineerde markteconomie, al was het maar omdat steeds meer invloedrijke groepen, onder hen veel ondernemers, het vertrouwen verloren in het *laisser-faire*-kapitalisme. De Grote Depressie – die in Nederland extra lang aanhield, onder meer doordat Duitsland zich afsloot – leidde tot een bijna onopgemerkte fundamentele omslag: 'het beleid verschoof van als tijdelijk bedoelde crisismaatregelen naar een beleid waarin een meer permanente plaats was ingeruimd voor maatregelen die de binnenlandse markt beschermden tegen buitenlandse concurrentie, de export stimuleerden en de werkloosheid terugdrongen' (p. 103).

Paradoxaal genoeg maakte de Duitse bezetting van Nederland in mei 1940 een einde aan de economische crisis, in ieder geval in de eerste twee jaar van de oorlog. De bezetting leidde bijvoorbeeld tot een veel sterkere coördinatie van de economie, al werd dat natuurlijk gemotiveerd vanuit een Duits belang. Feit is, dat bijvoorbeeld het overheidspersoneel sterk in aantal toenam. Na de oorlog werden veel door de Duitsers ingevoerde maatregelen en hervormingen in stand gehouden, simpelweg omdat die goed pasten in het beoogde naoorlogse bestel, 'waarin een grotere rol voor de overheid, die bovendien een ruimere financiële armslag krijgt, en ordening van het bedrijfsleven uitgangspunten zijn' (p. 113).

Peet en Nijhof wijzen voor de periode na 1945 op het bijzondere karakter van de jaren vijftig: in de periode, zeker tot 1961, raken steeds meer mensen ervan overtuigd dat economische en sociale problemen in wezen oplosbaar zijn, sterker nog: misschien al opgelost zijn. Zo stelt de socioloog Harry Hoefnagels in 1961 dat Nederland 'in sociaal opzicht een goed aangelegde tuin [is], waarin alleen nog maar wat te harken valt' (p. 141). Er bestaat een breed gedeelde consensus over het te voeren beleid, waarin het Keynesianisme dominant is, de sociaal-economische orde stabiel is en er veel wordt samengewerkt door overheid en bedrijfsleven. De

auteurs maken uitstekend inzichtelijk dat dit tot ongeveer 1963 in stand blijft, en de overheid en het bedrijfsleven zich houden aan overleg en de spelregels daarvan. Daarna begint dat te veranderen, vooral onder het dan opkomende 'welvaartparadigma'. Dat leidt vanaf 1973 – ondanks alle zeer vruchtbare en nivellerende effecten ervan – tot grote en structurele problemen in de late jaren zeventig en tachtig.

Begin jaren tachtig gaat Nederland – in navolging van Groot-Brittannië en de Verenigde Staten – meer de monetaristische kant op, zij het niet zo radicaal als onder Thatcher en Reagan: 'Het aankomende paradigma stelt geen breuk met de bestaand gemengde economie in het vooruitzicht' (p. 223). De garantie op welvaart, zekerheid en verzorging wordt niet afgewezen, maar moet wel worden teruggebracht tot het noodzakelijk en in overeenstemming met het economisch en financieel mogelijke. Helemaal nieuw is dat niet: het is feitelijk een terugkeer naar de jaren vijftig, vooral met de loonmatiging en geleide loonpolitiek.

De noodzakelijke hervormingen hebben positieve gevolgen, en in de jaren negentig presteert Nederland uitstekend, zeker ook in internationaal opzicht. Het zijn de jaren dat Tony Blair en Bill Clinton bij Wim Kok inzicht vragen naar 'de derde weg'. Het neoliberalisme is in deze jaren dominant, tot het uitbreken van de crisis van 2008. Die leidde opnieuw tot grote discussie over het te voeren overheidsbeleid: ingrijpen en de economie stimuleren of juist bezuinigen? De verschillende kabinetten kiezen vooralsnog voor het laatste, wat de crisis in Nederland verergerde, maar wat wel veel zegt over het karakter van beleid en verandering daarin: inderdaad, een voortdurend experiment. Peet en Nijhof zetten dit op een prachtige en zeer overtuigende manier uiteen.

Martijn Lak, Universiteit Leiden/De Haagse Hogeschool